

Budapest fővárosi arca

Írta: MÓRICZ ZSIGMOND

Tagadhatatlan, hogy Budapestnek ma fővárosi arca van. Ez az arculat lehet rokonszenves, vagy kevésbé az, de hogy fővárosi arc, azt senki sem vonhatja kétségbe. Pedig száz évvel ezelőtt még nem volt előkelőbb, mint ma Szentendre. Eltekintve attól, hogy néhány abnormis nagyságú kaszárnya volt benne, mint a Károly-kaszárnya, az Újépület, maga a város olyan kisszerű és kisigényű polgári házakból állott, amelyeket most a Tabánban bontottak le. Nem csodálom, hogy oly ideges volt már a világváros, a multját s eredetét mutató Tabánnal szemben, hogy egyszer csak kapta-fogta magát és csakányt vetett neki s úgy elhordta, hogy kő kövön nem maradt. Pedig még azt se tudta, mit csináljon a helyén. A szegény tabáni öreglány ott fagyott meg az ősi kis háza romjai között s azóta, mint kísértet sétálgatott a néma éjszakákon. No most legalább virágok között fog sétálni, ha még kedve lesz megjeleni és búslakodni a eszöndes világvárosi parkban.

Hetek óta vakra olvasom a szemeimet, folyton azt kutatom, hogy is alakult át ez a csudaváros, kislelkű spieszbürger maradiságából egyszerre fővárossá és világmetropolissá.

Roppant érdekes, hogy az egészet, itt is, Napoleon távoli szele indította meg. A felséges császári ház »két ízben is kénytelen volt Budára menekülni Napoleon elől«. Háromszáz év alatt sose jutott eszükbe, hogy öröklakást béreljenek a budaj várban, de amikor a nagy kalandor megszorogatta őket, eszükbe jutott a vidéken a nyárlakás. Ahogy most a gazdagok falura készülnek a gáztámadások elől, az Udvar is megtalálta az utat a magyar Alföld felé.

Ha pedig öfelsegeik netán harmadszor is kénytelenítetnének erre a nemszeretem kirándulásra fanyalodni: akkor pedig gondoskodni kell arról, hogy a szemük előtt tespedő város illendő külsőt vegyen magára. Ez volt Pestnek és Budának szerencsés végzete: így határozta el magát a nagy József nádor, hogy ebből a két kis városkából csinóska fészket rendez be.

Nem volt többlet szükség arra, hogy valóban szállásadó helye legyen Ofen — Buda öfelsegeiknek. Sőt a bécsi kongresszus idején, mikor elparentáltak a világfelforgató korzikait, Wien halatlan lakodalmi mámorba szédült s a nyárilak elfeledve ittmaradt a Dunaparton. De ittmaradt a magyarok külön Habsburgja, József nádor s a megkezdett munkát saját kedvelt passziójaképpen tovább folytató.

Kijelölte Hild Jánost, az építész s mellé rendelt egy Verschönerungs-Comissionot, — hogy ebből a szerencsétlen kisvárosból, Pestből próbáljanak csinálni valamit.

Ez a Hild János a Neu-Gebäudének egyik építőmestere volt. Korrekt és talentumos építész. Ez nagy alapossággal és komolysággal hozzá is látott, hogy a kis polgári leányzóból, Pestből áraris-kisasszonyt nevel. Rombolt és épített. Sima elegáns nádorstílusban házakat emeltetett. Itt az ablakom alatt még áll egy ezekből a palotákból, a fővámteri Nádor Hotel. Az ő felfogásuk szerint, ahogy a főherceg mondta: »A fa az erdőbe való«. Nem engedtek az egész városban egyetlen fát elültetni. A mai Erzsébet tér, akkor Ujvársártér volt, még ez sem volt elég tágas arra, hogy fát vagy bokrot állítsanak belé. Hideg, rideg, kaszárnyavilág foglalta el a régi zezugos földszintes, vagy egyemeletes házak helyét. A »Szépitő Bizottmány« olyan programpontokat kellett végrehajtani, hogy például a Rokkantak palotájának (a mai központi városházának) a hátulsó fala mögül, a mai Károly körülről távolítsa el az árnyékszékeket. Meg a város belsejéből, a forgalmas uccákból a kovácsmühelyeket. Meg ki a városból a vágóhidakat. S a fűvészkertet a Hatvani uccából, el, messzire, ki a határba, a mai Múzeum körútra. Mert ne felejtssük el, hogy a város akkor csak a mai Belváros volt. Határa a mostani belső körülrig terjedt. Azonkivül már inkább csak kertek voltak és szántóföldek és mocsarak, ahova vadászni jártak ki az urak. Hát ide tolták ki a hóhér lakását, meg a vesztőhelyeket. Mint ahogy azoknak bizony nem is volt többlet semmi helyük a rendben tartott városban.

A mai budapesti ember el sem tudja többé képzelni azokat az állapotokat. Mikor a Duna partját csak »a természet gondozta«. A hajóhid ott állott a mai Vigadóval szemben.

Ezzel a hivatalos renddel jelent meg Pesten az új kor.

A következő lépést már a nemzeti lelkesedés hozta meg és pedig gróf Széchenyi István által. Széchenyi Pestből és Budából a nemzeti fővárost akarta megteremteni. A nemzet szívét érezte meg itt és a rendkívüli természeti szépségekkel bőven ellátott helyen a magyarság nagyszerű fővárosát akarta megépíteni.

Első és legnagyobb dolga volt, hogy megcsinálta a Lánchidat. Ezt a szimbolikus nagy alkotást, mely ekkor kötötte össze végleg a Keletet és a Nyugatot, a magyar multat és a magyar jövőndőt.

A Lánchídra aztán mint egy sejtmagra rakódott rá s épült rá a Város.

Egy városnak a nemzeti és fővárosi öntudatát a közös, a mindenkit érintő nagy események teremtik meg. Budapest a szabadságharcban nyerte el főváros-jellegét. Mikor az országgyűlés ideköltözött Pozsonyból és Buda megtartása, elvesztése és visszafoglalása ezt a várost egyszerre az egész nemzet szemében a legnagyobb értékke avatta. Valósággal csoda volt, ahogy ez a város, mintha felébredt volna álmából, egyszerre képes volt azt a központi szerepet vállalni, hogy itt legyen a magyar irodalomnak, művészetnek és politikának székhelye. A társadalom iderohant és itt vállalta a veszélyt és a hosszú tespedést, az abszolutizmus alatt.

S amint vége volt a nehéz korszaknak, a kiegyezés után, úgy állott a két város a Duna két partján, mint az egész magyar fajiség és nemzeti cselekvési képesség egyetlen s többé soha senki által kétségbe nem vonható központja.

Alig három év telt el s az összes magyar probléma legfőbb ütköző pontja Budapest lett, az egyesített főváros.

1870-ben alakult meg a Közmunkák Tanácsa, melyet gróf Andrassy Gyula miniszterelnök teremtett meg. Ez a Tanács csinált aztán mindent. Most már nem egy főherceg, vagy egy lángelkű mágus irányítására, hanem a faj öntudatának biztos és kemény parancsára.

1720-ban Budapestnek 12.200 lakosa volt. 1810-ben 60.259, 1880-ban már 364.000, 1900-ban már 717.000 s 1930-ban egymillió.

Mint valami varázslat vonzotta ide a magyar tömegeket: a fővárosi élet. Nem kellett többlet semmi külső protekció. Nem volt többlet mesterseges telepítés, vagy utasítás, vagy propaganda: a magyarság megindult a vidékekről és óriási tömegekben torlódtott a hirtelen délibábbs magasságba emelkedett fővárosba.

A régi város, az Óváros, a Belváros, ott maradt, szünté légmentesen összepréselve, a város közepére szorítva s körülötte addig minden fantáziával elképzelhetetlen terület népesedett be házakkal.

Nagyszerű tervek kallódnak el közben. Bármilyen nagyarányú is Budapestnek pesti fejlődése, még sokkal nagyobb koncepciók haltak el utközben. Például az, hogy Széchenyinek öreg építész Reitter Ferenc azt tervezte, hogy a Margitsziget felső csúcsától a mai Boráros térig élővíz csatornát hasít s annak a két partján építi meg a palotasort és Avenuet, mely lebonyolítsa a forgalmat és az életet. A csatorna, melyet minden uccakeresztezésnél híd kötött volna át, s mely nem válhatott volna soha szennyvízkanálissá, mert a Duna ugyanolyan erős sodra haladt volna rajta, mint magában a földerdoben, — hosszú viták után a Nagykörúttá száradt.

Sok ilyen ötlet volt. Milyen megható, hogy Táncsics Mihály, az első magyar szocialista, arról álmodozott, hogy a Dunaparton akkora sétányt kell teremteni, amely megszegyeníti a berlini Unter der Lindent. Ez a terv megbukott, mert a partot eladták még egy sor háznak. Akkor még a mai Mária Valéria ucca volt a Dunapart homlokzata.

Andrassy Gyula a sugárutakért lelkesedett s egyet, a mai Andrassy utat meg is csinálta. Már akkor meg akarták építeni az Erzsébet sugárutat is, s így három sugár vitt volna keletre, harmadik a Kerepesi, ma Rákóczi út. Sőt négy, mert annak szánták az Üllői utat is. És megépültek a körutak, a roppant háztömb csupa fejedelmi palotából... Egyelőre ez a fővárosi arc... Majd néz lesz rá mód, hogy belenézünk ebbe az arcba. Mögötte az életbe, de azt el kell ismerni, hogy nagy nemzeti alkotás. Annak a magyar erőnek eredménye, amely ma is munkál, s mely értékeket teremt.